

GÁBOS ANDRÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY¹

GYERMEKEK HELYZETE A GAZDASÁGI VÁLSÁG IDEJÉN ÉS UTÁNA

A tanulmány a pénzügyi és gazdasági válságnak a hazai gyermekszegénységre gyakorolt hatását elemezve megállapítja, hogy a gyermekszegénység növekedése a válság első szakaszában (2007–2010) elsősorban a munkaerőpiaci folyamatok hatására történt, míg a készpénzes támogatások csökkentették a negatív hatások nagyságát. Ezzel szemben a második szakaszban (2010–2013) a munkaerőpiaci folyamatok javulásnak indultak, míg a regresszív szociálpolitikai rendszer felé való elmozdulás hozzájárult a szegénységi ráta megnövekedéséhez a szegénység csökkentését célzó pénzbeli juttatások csökkentésén keresztül. 2013 és 2017 között csökkent a relatív szegénységi ráta és az anyagi deprivációban élők aránya is, miközben újra javulni látszik a jóléti transzferek szegénységcsökkentő hatása. A kutatók új elemzéseket tartanak szükségesnek a folyamatok alaposabb megértésére.

1. Bevezetés

A gyermekek jóllétét számos tényező befolyásolja (pl. az ország történelmi fejlődése, demográfiai sajátosságai, újraelosztó rendszere), amelyek kölcsönhatásainak irányát és az egyes tényezők viszonylagos súlyát nehéz meghatározni. A 2008-as gazdasági válság magyarországi gyerekeket érintő negatív hatásainak magyarázatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a válság a gyerekes családok relatív helyzetét rontotta, és három makroszintű tényezőn keresztül fejtette ki hatását (UNICEF, 2014). Egyrészt a válság negatívan hatott a munkaerőpiacra, ezért csökkentek a reáljövedelmek, illetve egyes háztartásokban megemelkedett a munkanélküliek száma. Másrészt a pénzügyi piacokon keresztül a válság közvetlenül is növelte a magyar családok kitettségét, mivel magánvagyonuk csökkent vagy elveszett a hitelviszonyok romlása, valamint a forint árfolyamának jelentős ingadozása miatt. Harmadrészt a közkiadások kiszámíthatatlan volatilitása

¹ A tanulmány szerzői a Társi Zrt. munkatársai. Köszönettel tartozunk Branyiczki Réka és Tátrai Annamária kutatás során nyújtott segítségéért (mindketten a Társiban dolgoznak). Kalotai Bálint Dánielnek külön köszönjük, hogy a cikk egy előzményének (Gábos és Tóth, 2017) magyarra átlátását elvégezte, ezáltal lehetővé téve, hogy jelenlegi fejezet elkészítésekor az újabb fejlemények bemutatására és értelmezésére koncentráljunk. Minden fennmaradó hiányosság a miénk.

szintén hatást gyakorolt a gyermekes családok helyzetére. Mivel adatok csak korlátozott mértékben állnak rendelkezésünkre, ezért vizsgálatunk középpontjában az első és a harmadik tényező áll, de igyekszünk a pénzüpi folyamatok hatását is mérlegelni.

Tanulmányunkban először vázlatosan felidézük a politikai környezetet és a közpolitikai fejleményeket, majd a fejezet lényegi részében megvizsgáljuk a gyermekek helyzetét a gazdasági válság idején, amit a legfontosabb strukturális változások leírásával kezdünk és a gyermekszegénység előfordulásának és tendenciáinak bemutatásával folytatunk. Az ezt követő részben röviden elemezzük az alkalmazott társadalompolitikai eszközök hatásait, végül (az utolsó szakaszban) néhány összefoglaló megállapítást teszünk.

A szociális és családpolitika intézményi háttere

A családtámogatási intézményrendszer nagy hagyományokkal rendelkezik Magyarországon, ami mögött kettős társadalompolitikai cél figyelhető meg: egyrészt az anyák munkaerő-kínálatának szabályozása, másrészt a termékenység növelése. Ugyanakkor a vertikális méltányosság megfontolásoknak jellemzően kisebb szerepük van.

Magyarországon hagyományosan magas a gyermekekre fordított (összesített) közkiadások mértéke. Az Eurostat adatai szerint a családi és gyermekekre fordított kiadások 2009-ben érték a GDP 3 százalékát, míg ugyanez az EU-27 átlagában 2,3 százalék volt. Ráadásul a kiadás viszonylag magas maradt az utóbbi években is (2012-ben Mo: 2,7 százalék, EU: 2,2 százalék); ezt a mértéket csak néhány skandináv (Dánia, Finnország, Svédország) és nyugati (Ausztria, Németország, Luxemburg) jóléti állam kiadásai haladják meg.

Az állami támogatások túlnyomórészt pénzbeli juttatásokra korlátozódnak, ami kevesebb teret enged a szolgáltatásalapú segítségnyújtásra (Gábos, 2013). A magyar rendszer az édesanyákat arra ösztönzi, hogy minél hosszabb ideig (akár gyermekként három évig) maradjanak otthon gyermekeikkel. A szülők gyakran ennek az időszaknak a végére időzítik a következő újszülött érkezését, hogy ezzel meghosszabbítsák az otthon tartózkodást. Emellett a korai gyermekgondozási intézmények hozzáférhetősége a rendszerváltást követő években erősen leszűkült, hiszen a széles körben elterjedt óvodai és bölcsődei ellátórendszer összeomlott, a munkáltatók által korábban biztosított intézmények bezártak, a helyi önkormányzatok hatáskörébe tartozó intézmények pedig csaknem két évtizeden át forráselvonással és -hiánnyal küzdöttek.

A családi pótlék és az alanyi jogosultságú gyermekgondozási támogatások az állampolgári jogon alapuló támogatáspolitikák közé, míg a foglalkoztatáshoz kötött gyermekgondozási ellátások, valamint a gyermekek utáni adókedvezmények a feltételhez kötött támogatáspolitikák közé tartoznak. E két támogatáspolitikai közöti különbségtétel nagyban leegyszerűsített, de igen fontos a hatások számbavétele szempontjából is.

1.1. Szabályozásváltozás: általános szociálpolitika és családpolitikai intézkedések

1.1.1. *A politikai környezet*

A gazdasági válság Magyarországot a nyolc évig tartó szocialista kormányzás (2002–10) második ciklusának második felében érte el. A kormányzás gazdaság- és szociálpolitikáját a válságot megelőzően is egymást érő költségvetési lazítások és megszorítások sora jellemezte. A szocialista kormányzás második ciklusában két fontos, a családpolitikát meghatározó strukturális változást hajtottak végre. Egyrészt megduplázták a családi pótlék mértékét a korábbi támogatási rendszer két kiegészítő elemének, a rendszeres gyermekvédelmi támogatásnak (rászorultság-alapú ellátás) és a családi adókedvezményeknek a rovására. Másrészt a 2008-ban bevezetett intézkedést követően forrást különítettek el a bölcsődei kínálat növelésére.

A 2010-es elsőprő Fidesz győzelem után a jobboldali gazdaságfilozófiának és gyakorlatnak megfelelően átfogó politikai változtatások sora következett. Különböző nem szokványos (unortodox) gazdaságpolitikai eszközök révén (pl. jövedelmi adók emelése helyett ágazati különadók, közvetlen kiadások csökkentése stb.) lehetségessé vált a megszorítási spirál megszakítása, ami korábban a megnövekedett külföldi eladósodáshoz vezetett. A konzervatív kormányzás alatt teljes körű szociálpolitikai fordulat következett be, amely hatására az állampolgári alapon megillető juttatások visszaszorításával a foglalkozáshoz kötött támogatások kaptak nagyobb teret, valamint további feltételeket szabtak számos szolgáltatáshoz. A családpolitika felhagyott az egyetemes, vertikális újraelosztást támogató szociáldemokrata szemlélettel, és ehelyett a középosztályt és a gyermekvállalást támogató megközelítés került előtérbe. Ennek nyomán a családtámogatási rendszer a családi pótléktól² a családi adókedvezmény felé tolódott, míg a gyermekgondozási díjra jogosultak körét kiterjesztették a munkaerőpiacra visszatérőkre is (Szikra, 2014; Ferge és Darvas, 2014).

1.1.2. *Közpolitikai változtatások folyamata: a megszorításoktól a munkaalapú társadalomig*

A 2008 őszi államháztartási válság nyomán egy ideig a költségvetés fizetéseképtelenségének veszélye is fennállt, és a Nemzetközi Valutaalappal (IMF) kötött megállapodás után, 2009-ben az ügyvivő kormány alatt megszorító intézkedések következtek.

A közsférát érintő jelentős átalakítások közé tartozott a közalkalmazottak béreinek befagyasztása, a tizenharmadik havi prémium eltörlése és az önkormányzati támogatások csökkentése. A nyugdíjrendszer átalakítása során eltörlték a 2003-ban a szocialista

² A családi pótlék, ami Magyarországon 2006-ban a gyermektámogatások 60 százalékát jelentette (Gábos, 2008), jelentősen elértéktelenedett, mivel 2008 óta nem módosult a névértéke. A családi pótlék feltételül szabták először a gyerekek kötelező iskolába járását, majd 2015 szeptembere óta óvodalátogatását.

kormány által bevezetett tizenharmadik havi nyugdíjat, illetve előrehozták az előzőleg bejelentett nyugdíjkorhatár-emelést. A gyermekek szempontjából még fontosabb, hogy eltörölték a tizenharmadik havi családi pótlékot, amelyet 5–6 évvel korábban vezettek be, két évre befagyasztották a családi pótlék értékét, valamint 23-ról 20 évre csökkentették azoknak a gyermekeknek az életkorát, akik még jogosultak az ellátásra. Az alanyi jogú gyermekgondozási segély jogosultságának időtartamát háromról két évre szállították le. Bár a fő iránynak a kiadások csökkentése számított, már ebben az időszakban (2007–2009) is feltűnt a feltételelenség megnövekedett szerepe a szociálpolitikai rendszerben. A szociális segélyezést háztartásonként egyféle ellátásra korlátozták. Mindemellett a szocialista kormány ebben az időszakban már kisebb létszámú közmunkaprogramokat indított, és bizonyos szociális ellátásokat munkavégzéshez kötött. Végül 2009-ben elindítottak egy pénzbeli segélyezési programot (óvodáztatási támogatás), amely a hátrányos helyzetű gyermekek szüleit ösztönözte a gyerekek óvodába íratására. (A 2007 és 2014 közötti szakpolitikai változások összefoglalóját az 1. táblázat tartalmazza.)

2010-től az újonnan megválasztott (második) Orbán-kormány megváltoztatta a szociálpolitika és a családtámogatási rendszer hangsúlyait, miközben hatalmas átalakításokat hajtott végre a jóléti intézményrendszer politikai környezetében is, a demokratikus intézményrendszertől kezdve a gazdaságpolitikán, az adó- és jogrendszeren át egészen a központi és helyi önkormányzatokig (Szikra, 2014; Scharle és Szikra, 2015). Számottevően mérsékeltek a szociális és munkanélküli segélyre fordított keretet. Újraszabályozták a minimálbér és az igényelhető szociális juttatások rendszerét (egyszerre emelték a minimálbért és korlátozták a szociális segélyekhez való hozzáférést). Tömegek számára terjesztették ki a közmunkaprogramot, és a közmunkákban való részvételhez kötötték a rendszeres szociális segély folyósítását.

A családpolitikában is a korábbi szociáldemokrata szemléletről a konzervatívabb politikai irányvonalra tértek át: a figyelem középpontjába a rászoruló helyett a középosztály került. Az egykulcsos (16 százalékos) személyi jövedelemadó bevezetésével párhuzamosan aránylag jelentős gyermekek után járó adókedvezményt vezettek be. Magasabb gyermekszám esetén a szülő akár mentesülhet a teljes adózás alól, még akkor is, ha a fizetése megközelíti a hazai átlagkeresetet. A gyermekgondozási segélyre jogosultság korhatárát újra kiterjesztették a gyermek hároméves koráig, miközben a családi pótlékot feltételekhez kötötték (a gyerekek tartós iskolai távolléte a családi pótlék megvonásával szankcionálható). A rászorultság-alapú pénzbeli segélyezést (csaknem teljes egészében) felváltotta a természetbeni juttatások rendszere, amit jól példáz, hogy a rendszeres gyermekvédelmi támogatások összege jelentősen csökkent, míg a természetbeni juttatások körét kiszélesítették (lásd: ingyenes iskolai étkezés, tankönyvtámogatás stb.) (Ferge és Darvas, 2014).

A 2012 és 2014 közötti időszakban elmaradt a családi pótlék és a segélyek (reál)értékének visszamenőleges kiigazítása, helyette a közmunkaprogramokat és a családi adókedvezményeket bővítették (pl. még az átlag körül kereső nagycsaládosok is mentesülhettek a társadalombiztosítási hozzájárulás fizetése alól). Mindemellett az anyasági és gyermekgondozási juttatások körét kétféleképpen is kiterjesztették: egyrészt az édes-

anyának nem kell választania a fizetés és GYES folyósítása között, mivel a gyermek harmadik születésnapjáig az ellátásra való jogosultság párhuzamosan fennmarad, tehát a visszatérés a munkába nem jár a támogatás elvesztésével. Ráadásul 2015-től, ha az édesanya visszatér a munkaerőpiacra, a biztosított jogviszonyhoz kötött gyermekgondozási díjra való jogosultság is fennmarad (GYED extra) a gyermek kétéves koráig. Másrészt megint csak a korábbi gyakorlattal ellentétben, miszerint a gyermekgondozási és szülői ellátás csak egy gyermek után volt elérhető, az új szabályozás lehetőséget biztosít a jogosultságok halmozására, vagyis a gyermekgondozási ellátást egyidejűleg mindegyik 3 év alatti gyermek után igényelhetik, függetlenül az eltartottak számától.

1. táblázat. Szakpolitikai változtatások Magyarországon a válság során, 2007–18 között

2007–2009: Megszorítások sorozata

Megszorítások az általános szociálpolitikában

- A közzféra béreinek befagyasztása (két évre)
- Tizenharmadik havi nyugdíj megszüntetése, a nyugdíjkorhatár-emelés ütemének növelése
- Az általános forgalmi adó (ÁFA) 20 százalékról 25-re emelése
- A nyugdíjminimum befagyasztása, a táppénzkiadások visszafogása

Megszorítások a családtámogatásokban

- A gyes időtartamának háromról két évre csökkentése
- A családi pótlékra való jogosultság életkori határának csökkentése (23-ról 20 évre)
- A családi adókedvezmények közel teljes megszüntetése (2006-tól kezdődően)
- A 2006-os jelentős emelés után a családi pótlék és a gyermekgondozási segély összegének befagyasztása

A feltételekhez kötött juttatások felé tett lépések

- A pénzbeli szociális segélyekre való jogosultság egyéniről háztartásszintűvé emelése („egy juttatás háztartásonként”)
- Közmunkaprogramok indítása és szociális jogosultságok foglalkoztatási feltételhez kötése
- Óvodáztatási támogatás bevezetése

2010–2014: Éles váltás és határozott lépések a munkaalapú társadalom felé

Általános szociálpolitika

- Munkanélküli segély időtartamának csökkentése (90 napban maximálva)
- További elvonások a szociális segély keretéből
- Közmunkaprogram kiterjesztése (minimálbér alatti kereset) és további bővítése (2013–14)
- Egykulcsos adórendszer, 2011–12 között kétkulcsos, az alacsony jövedelműek adóvisszatérítésének megszüntetése
- Minimálbér emelése (73 500 forint/hóról 93 000 forint/hóra)
- Tankötelezettségi korhatár csökkentése
- A közüzemi szolgáltatások árának szabályozása (*rezsicsökkentés*)

A feltételesség kiterjesztése és a foglalkoztatottság összekapcsolása a családpolitikával

- A családi adókedvezmény visszaállítása, majd jelentős emelése és kiterjesztése a munkavállalói társadalombiztosítási járulékokra
- A gyermekgondozási szabadság időtartamának visszaállítása 3 évre
- A családi pótlék feltételekhez kötése (iskoláztatás)
- A gyermekgondozási díj kiterjesztése (GYED Extra): a szülő munkaerőpiaci visszatérésével is megmarad a juttatáshoz való hozzáférés lehetősége

2015–18: Újabb változtatások

- A családi adókedvezmény emelése a kétgyermekesek körében
- Családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK) bevezetése, mely egyösszegű, vissza nem térítendő támogatás
- Első házasság adókedvezménye
- A szociális segélyezési rendszer szabályozásának átalakítása 2015. március 1-jével, a normatív lakásfenntartási támogatás megszüntetése, a települési támogatás bevezetése
- A rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény kisebb korrekciója, a jogosultság jövedelemhatárának emelése

2. Gyermek a magyar válság időszakában

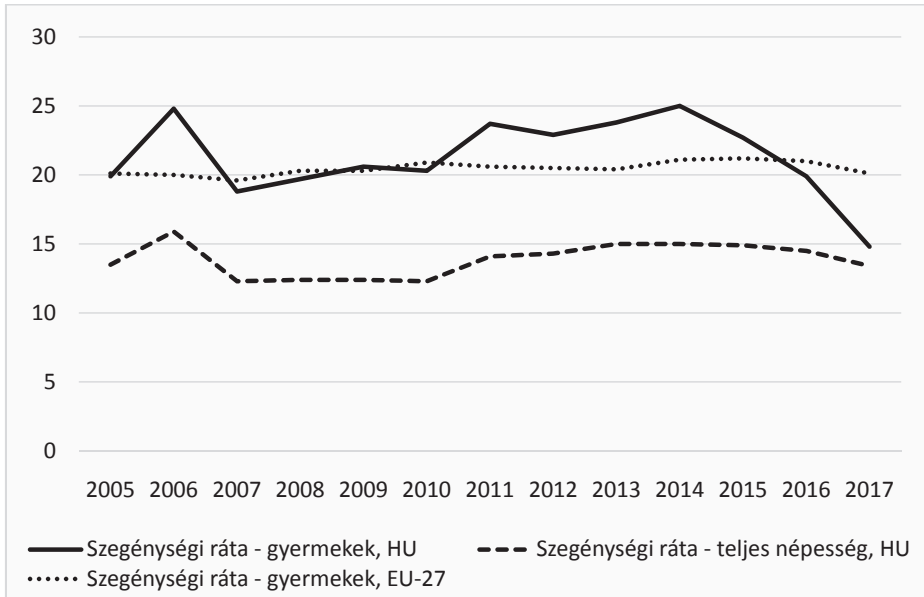
Magyarországon a pénzügyi és gazdasági válság elhúzódó és vissza-visszatérő negatív következményei a teljes társadalmat nehéz helyzetbe hozták, de egyes csoportokat, így a gyermekes családokat is kiváltképpen sújtották. Az összes európai uniós jövedelem- és életkörülményekre vonatkozó főbb vizsgálatból (az Európai Unió Jövedelem és Életkörülmények Adatfelvétele, EU-SILC) számított mutató, mint például a jövedelmi szegénységben, az abszolút szegénységben vagy a súlyos anyagi deprivációban élők aránya szerint ezen csoportokban a válság nyomán nőtt a szegénység és a társadalmi kirekesztettség kockázata. A szinte a rendszerváltást követő teljes időszakban rendelkezésre álló Társi Háztartás Monitor eredményei alapján megállapítható, hogy Magyarországon az 1990-es évek elejétől a gyerekek szegénységi-kockázata tartósan magas volt.

A Társi felmérései szerint Magyarországon a gyerekek szegénységi kockázata egy – enyhe ingadozásokkal – mozdulatlan időszak után (Fábián et al., 2014) a 2000-es évek második felében (2005–09) indult lassú növekedésnek. Utána 2009–2012 között ismét egy növekedési szakasz következett, majd a szegénységi ráta ezen a szinten stabilizálódott (Gábos, Szívós és Tátrai, 2015). Ezzel szemben az EU-SILC 2005 és 2010 közötti adatai némiképp eltérő képet mutatnak (1. ábra); ebben az időszakban a jövedelemeloszlás alsó részében nem történt semmilyen változás (Fábián et al., 2014), viszont 2010–2013 között a gyermekek szegénysége jelentősen megnövekedett (kb. 2,5 százalékponttal).

A válság leginkább a gyermekeket sújtotta, körükben a relatív jövedelmi szegénységi kockázat növekedése meghaladta az országos és az EU-27 átlagát. A gyermekek szegénységi rátája 2007 és 2014 között 5,8 százalékponttal emelkedett (18,8 százalékról 24,6 százalékra) az EU-SILC adatai szerint. Ebben az időszakban a szegénység kockázata a teljes magyar társadalomban nőtt, de a gyermekek körében mért növekedési ütem kétszeresen meghaladta a teljes népességre számolt szegénységi ráta változását (1. ábra). Mindemelllett a gyermekek között tovább nőtt a szegénység mélysége is, vagyis a szegények egyre távolabb kerültek a szegénységből való kilépéstől. A relatív szegénységi résarány a 2007-es 19,5 százalékról 2014-ben 24 százalékra nőtt (legalacsonyabb 2010-ben 16,5 százalék volt), amelyhez hasonlóan változott a teljes népességben mért átlag, ami alacsonyabb, mint a válság idején az EU-27 gyermekek körében mért átlag.

Ezeket – a magyarországi gyermekszegénység általános tendenciáit jellemző – robusztus adatokat a Társi Háztartás Monitor eredményei is megerősítik, azonban mind a lakosság (2007-ben 12,6 százalék, 2014-ben 16,6 százalék), mind a gyermekek körében magasabb szegénységi rátákat mutatnak ki (16,5 százalék; 26,0 százalék) (Gábos, Szivós és Tátrai, 2015).

1. ábra. A magyar és EU-s gyermekek szegénységi rátájának változása 2005–2017 között (%)

Forrás: EU-SILC (Eurostat).

A magyar gyerekek relatív helyzete az európai társaikhoz képest 2010 és 2014 között még romlott is: míg 2010-ig Magyarországon a jövedelmi szegénységben élő gyermekek aránya nagyjából együtt mozgott az EU átlaggal, addig 2010 és 2011 között kinyílt az olló, annyira, hogy a 2014-es magyar gyermekszegénységi ráta közel 4 százalékponttal meghaladta az EU-27 átlagát.

Mindez azonban jelentősen megváltozott 2014 után, amikor a gyermekek szegénységi rátája a KSH adatai szerint jelentősen javult (KSH 2018). Magyarországon a gyermekek szegénységi rátája a 2014-es 25 százalékról 2017-ben 15 százalékra, 2018-ra pedig 13,9 százalékra mérséklődött a KSH HKÉF adatai alapján. Ezzel párhuzamosan a teljes lakosság szegénységi aránya is kismértékben – a 2016-os 14,5 százalékhoz képest 2017-re 13,4 százalékra, 2018-ra pedig 12,8 százalékra – csökkent.

A 2008-as gazdasági válság során a reáljövedelmek csökkenésének hatására 2007 és 2010, és valamivel kisebb mértékben 2012 és 2013 között a gyerekek abszolút szegénységi helyzetének romlása figyelhető meg. A 2008-as szinten rögzített szegénységi küszöbhez viszonyított gyermekszegénység aránya 2008 után, a válság kétszeri tetőzésének hatására két szakaszban (2008–11, 2012–14) összesen 8,5 százalékponttal emelkedett.

dett. Habár Magyarországon az ilyen módon számított gyermekszegénység mértéke alacsonyabb volt, mint az EU-hoz 2004-ben vagy azt követően csatlakozott tizenkét (tag)állam átlaga, a válság során a magyar adatok nagyobb mértékben romlottak (2. ábra). A gazdasági fellendüléssel párhuzamosan a 2008-as küszöbértékhez viszonyított szegénységi arányszám is javult, akárcsak a relatív szegénységi ráta. A legnagyobb arányban azonban éppen a gyermekek abszolút (2008-as küszöbhez viszonyított) szegénységi rátája csökkent (2. ábra).

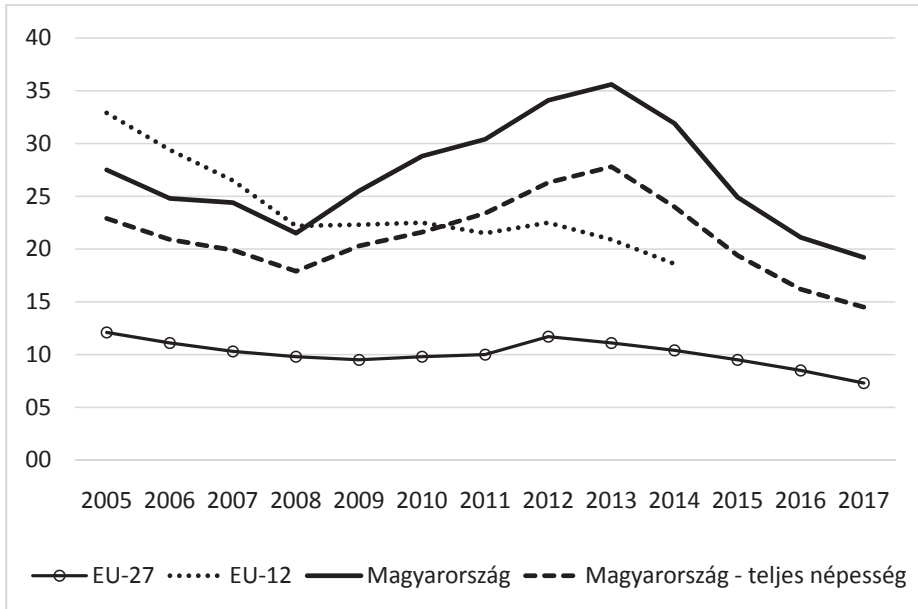
A válságot követően a súlyos anyagi depriváltságban élők arányának közel 11 százalékpontos növekedése ugyancsak jól mutatja a reáljövedelmek csökkenésének hatását és a magyar családok meggyengült anyagi helyzetét (a mutató értéke a 2008-as 21,5 százalékról 2014-ben 32,4 százalékra emelkedett; lásd 3. ábra). Megint csak kirívó volt ekkor hazánk európai szinttől való eltérése; míg 2008-tól kezdődően Magyarországon a súlyos anyagi depriváltságban élők aránya meglehetősen gyorsan nőtt, addig a többi újonnan csatlakozó tagállamban³ enyhén csökkent az arányuk. Viszont a következő években a tendencia megfordult, mivel a 2013-as csúcs után a súlyos anyagi depriváltságban élők aránya csökkent mind a lakosság, mind a gyermekek körében.

Ha figyelembe vesszük a gyermekspecifikus deprivációs tényezőket, a magyar gyerekek viszonylagos helyzete szintén a legrosszabbak közé tartozott Európában az EU-SILC adatai alapján⁴. A gyermekspecifikus deprivációs ráta szerint (Guio et al., 2012) 2009-ben a magyar gyerekek közel fele háromnál többet, míg egynegyedük hatnál is többet nélkülözött a tizennyolc tételből álló listából. Uniós összehasonlításban csak Bulgária és Románia (valamint a hat vagy annál nagyobb számú nélkülözött tétel esetén Lettország) volt ekkor rosszabb helyzetben. 2014-ben kissé módosított módszertan mellett a 17-ből legalább három tételt nélkülöző gyermekek aránya ugyancsak közel 50 százalék volt, és e mutató szerint Magyarország helyezése sem változott (Guio et al., 2017). 2009-ben a magyar gyermekek kétharmada élt olyan családban, amely nem engedhette meg az évenkénti egyhetes nyaralást, ez a legmagasabb az EU-ban. 2014-ben ez az arány 51 százalék volt, ami Románia, Bulgária és Írország mögött a legmagasabbak közé tartozott az EU-ban. Továbbá ugyancsak 2009-es adatok szerint a gyerekek 30 százaléka (2014-ben 15 százalék) nem engedhette meg, hogy áthívja barátait, és egynegyedük (2014-ben 22 százalék), hogy részt vegyen valamilyen szabadidős tevékenységben. 2009-ben a magyar gyerekek egyötödének, 2014-ben 27 százalékának nem tellett új ruhára.

³ Az Eurostat felhagyott az újonnan csatlakozó tagállamokra külön idősorok publikálásával, ezért e tekintetben összehasonlításunk csak 2014-ig tart.

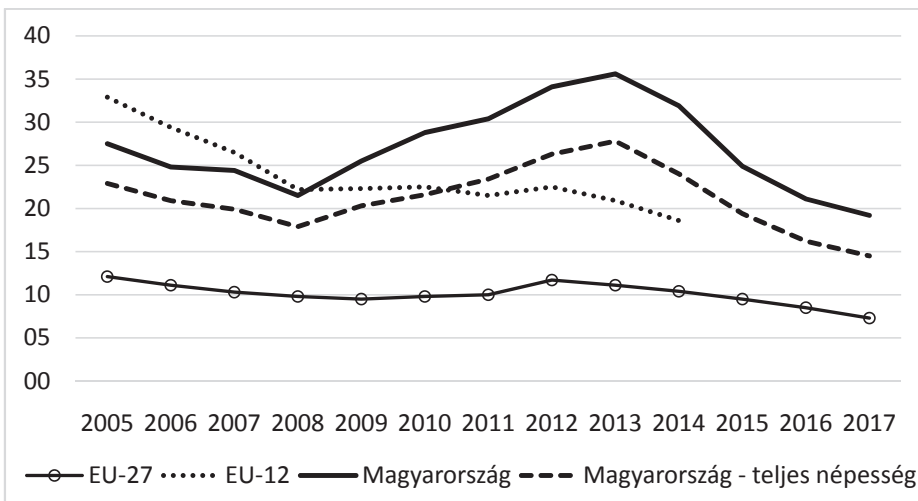
⁴ Az adatok 2009-ből származnak, amikor is i) Magyarországon, a szomszédos országokhoz képest a reáljövedelmek jelentősen csökkentek, és ii) a válság következményei már jelentkeztek Európában.

2. ábra. A magyar és új EU-s tagállamokban élő gyerekek szegénységi rátájának változása a 2008-as rögzített küszöbértékhez viszonyítva, 2008–17 között (%)

Forrás: EU-SILC (Eurostat)

3. ábra. Súlyos anyagi depriváltságban élő gyerekek aránya Magyarországon a 2004 után csatlakozott tagállamokban, 2005–2017 (%)

Forrás: EU-SILC (Eurostat)

Magyarországon hosszú ideje fennálló, szoros kapcsolat mutatkozik a jövedelmi szegénység mértéke és a háztartások fontosabb jellemzői között (Gábos, Szívós és Tátrai, 2015). Önmagában a gyermekes család is nagyfokú szegénységi kockázatot jelent, de más tényezők is, mint például a háztartás típusa, az iskolázottság, a munkaerőpiaci kötődés, a település típusa és az etnikai háttér, komolyan befolyásolhatják az egyének szegénységi kockázatát (Ferge és Darvas, 2014; Gábos és Szívós, 2006; Gábos, Szívós és Tátrai, 2015; Tárki-Applica, 2010). A magyar társadalomban általánosságban, de különösen a gyermekes családok esetében jelentős és régóta tartó egyenlőtlenségek figyelhetőek meg, ha az előbb felsorolt jellemzők szerinti bontásban elemezzük a jövedelmi szegénység előfordulását. A 2. táblázatban bemutatjuk a jövedelmi szegénységi ráta alakulását a 2005 és 2016 közötti időszakban, három kiemelt háttérváltozó – a háztartás-típus, a szülők iskolázottsága és a háztartás munkaintenzitása – szerint. Az adatok forrása az Eurostat által koordinált EU-SILC adatfelvétel. Az eredmények azt mutatják, hogy a válság az egyébként is magas szegénységi kockázatnak kitett csoportokban lévő gyermekeket érintette: a nagycsaládosokat, az alacsony iskolai végzettségű szülőkkel élőket, illetve azokat, akik alacsony vagy nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban éltek. Ezeknek a csoportoknak a szegénységi kockázata jelentősen megnőtt 2005 és 2013/2014 között. Az adatok ugyanakkor azt is megmutatják, hogy a mélypontot relatíve gyors javulás követte ugyanezekben a csoportokban, melyekben a szegénységi ráta 2016-ra a legalacsonyabb értékeket mutatta a teljes vizsgált időszakban.⁵

A háztartástípusok közül leginkább a nagycsalád és az egyszülős háztartás jelent kockázatot a gyermekszegénység szempontjából⁶. Habár a két csoportba tartozó gyermekek szegénységi rátája nagyjából megegyezett a válság előtt (2007-ben minden negyedik egyszülős vagy nagycsaládos gyerek szegény volt –, a válság után a nagycsaládban élő gyerekek jövedelmi helyzete lényegesen romlott (2013: 36 százalék) nemcsak az átlaghoz, de az egyszülős háztartásokéhoz (2012-ben 28 százalék, 2013-ban 33 százalék) viszonyítva is. 2016-ig azonban a sokgyermekes családok esetében ez a trend meg-

⁵ Mivel az EU-SILC 2017-es (és 2018-as) mikroadatai még nem állnak rendelkezésre, ezeket az éveket nem vontuk be az elemzésbe. Az Eurostat adatbázisában már elérhető szülői iskolai végzettség szerinti gyermekszegénységi ráták azt mutatják, hogy az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek szegénységi kockázata jelentős mértékben tovább csökkent a magasabb iskolázottságú szülőkkel élő társaikhoz képest. Hipotézisünk az, hogy a gyermekszegénységi ráta viszonylag gyors javulása mögött – a foglalkoztatásbővülés háztartási szinten való összegződésén keresztül – részben a különösen alacsony munkaintenzitású háztartásban élő gyermekek arányának, részben ugyanezen kategóriákban a szegénységi ráta csökkenése áll. Ennek vizsgálata a 2017-es és 2018-as mikroadatállományok és azok adatainak további elemzésével lehetséges.

⁶ A szegénységmérés irodalmában néha sajnos terminológiai zavar keletkezik abból, hogy a kockázat (risk) kifejezést kétféle értelemben is használják. A „sima” szegénységi rátát bizonyos politikai érzékenységi okokból a szegénység által veszélyeztetettek arányának (at-risk-of-poverty rate) nevezik. Azonban akkor is szegénységi kockázatról beszélünk, amikor két társadalmi alcsoport szegénységi rátájának eltérését vizsgáljuk. Ez utóbbi azt jelenti, hogy például az alacsony iskolázottságú (vagy munkanélküli, vagy vidéki stb), háztartásokban élő személyek/gyermekek szegénységi aránya hányszorosa vagy hányadrésze a kiválasztott referenciacsoporténak (ami lehet a népesség egésze vagy éppenséggel egy másik alcsoport). A szövegben igyekszünk konzekvensek lenni, de sajnos ez nem mindig lehetséges teljesen.

fordult (2016: 25 százalék), míg az egyszülős háztartásokban a romló trend folytatódott (2016: 38 százalék).

Magyarországon az alacsony iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező gyermekek körében nagyon magas a szegénységi kockázat mértéke, ami erősen összefügg a társadalmi csoport magas inaktivitási arányával is. Az EU-SILC eredményei alapján megállapítható, hogy a válság leginkább az alacsony iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező gyermekek körében érezte hatását, így a szegénységi ráta a 2007-es 57 százalékos szintről 2013-ra 74 százalékra nőtt. Ezt követően azonban körükben a szegénységi ráta jelentősen, 2016-ig 45 százalékig csökkent (2. táblázat). A középfokú végzettségű, de leginkább a felsőfokú végzettségű szülő erőteljes védelmet jelent a jövedelmi szegénységbe kerülés ellen, bár a válság, illetve az azt követő időszak rávilágított, hogy ez sem feltétlenül kikezdehetetlen.

Magyarországon a gyermekszegénység és a háztartások munkaerőpiaci kötődése között szoros kapcsolat figyelhető meg. Magas a szegénygyerekek aránya az alacsony és a kiemelten alacsony munkaintenzitású háztartásokban (európai összehasonlításban is; lásd Tárki / Applica, 2010; SPC, 2012). Ezen gyerekek szegénységi kockázata is jóval meghaladja más, közepes vagy magas munkaintenzitású háztartásokban élő társaik szegénységi kockázatát. Akárcsak a sokgyermekes családok gyermekeinél, itt is megfigyelhető, hogy a válság időszakában növekedett (2008: 71 százalék; 2014: 79 százalék), majd számottevően csökkent (2016: 62 százalék) a különösen alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő gyermekek szegénységi rátája. A háztartások munkaintenzitásának a gyermekszegénység kockázatára gyakorolt hatását később még részletesebben tárgyaljuk.

Magyarországon a földrajzi tényezők és a szegénységi kockázat, illetve a gyermekszegénység között szoros a kapcsolat (Blaskó, 2010); mind a település típusa, mind a régió esetében erős az összefüggés, azonban ebben jelentős összetételhatás (különösen az oktatás és a foglalkoztatás tekintetében) is megmutatkozik. A szegénység vidéken jellemzőbb, miközben egyes vidéki térségek infrastrukturális, közlekedési és szociális szolgáltatási nehézségekkel küzdenek (Darvas és Tausz, 2007; Bass et al., 2008).

Magyarországon a roma gyerekek helyzete kiemelt figyelmet kap a szegénységkutatásban és a szociálpolitikai gyakorlatban egyaránt. Habár a becslések nem teljesen megbízhatóak, mivel a felmérésekben (általában) alacsony a romák aránya, az azonban többszörösen bizonyított, hogy a romák körében a szegénységkockázat rendkívül magas, nem utolsósorban azért, mert a roma népességben a szegénységi kockázatot jelentő tényezők (lásd: jelentős munkanélküliség, alacsony iskolai végzettség, nagycsalád, lakóhely állapota) halmozottan jelen vannak (Blaskó, 2010). A Tárki mérésein alapuló becslések alapján 2005-ben a roma gyermekek 35 százaléka élt a szegénységi küszöb alatt, ez az arány 2012-re közel 80 százalékra emelkedett, majd kissé csökkent (Gábos, Szivós és Tátrai, 2015). Más tanulmányok is megerősítik, hogy a romákat másoknál jobban fenyegeti a súlyos szegénység (Bass et al., 2007; Ladányi, 2007). A roma családhoz tartozás (kontrollváltozók bevonása mellett is) jelentősen növeli a szegénységkockázatot (Gábos és Szivós, 2008). A roma gyerekek számára további terhet jelent a szegénység átörökíté-

sének magas kockázata, ami szorosan kapcsolódik az oktatási rendszer hátránycsökkentő szerepének eredménytelenségéhez (Janky, 2004; Kertesi és Kézdi, 2008).

Összességében a háztartások munkaerőpiaci kötődése kulcsfontosságú a jövedelemhez jutás és a szegénységi kockázat tekintetében egyaránt, míg az oktatás kettős szerepet játszik. Egyfelől szoros a kapcsolata a munkaerőpiaci részvétellel, másfelől jövedelmi többletet biztosít a felsőfokú (és bizonyos mértékig az érettségizett) végzettségűeknek (Kézdi, 2005; Strauss és de La Maisonnette, 2009). A munkaerőpiaci-kötődés és az oktatás szorosan összefügg a szegénységi kockázattal, még az összetételi hatások kontrollálása után is (Gábor és Szívós, 2006; Gábor, Szívós és Tátrai, 2015), míg más tényezők, mint a gyermek életkora, háztartás és település típusa, etnikai háttere kevésbé bizonyult szignifikánsnak a részletesebb többváltozós vizsgálatokban⁷.

⁷ A teljes jövedelmi egyenlőtlenség regressziós elemzés révén történő tényezőkre bontása során hét dimenziót vettek tekintetbe. Eszerint a csoportok közötti egyenlőtlenség a teljes variancia 46 százalékát tette ki. Az elemzésből megállapítható, hogy a foglalkoztatási és az oktatási dimenzió számít leginkább a csoportok közötti egyenlőtlenség magyarázatában (2014-ben mindkettő kb. 15 százalékban magyarázta a teljes mért egyenlőtlenséget), ezt követi a gyermekek száma (7–8 százalék), település típusa, a háztartásfő etnikai hovatartozása, kora és neme (összesen mintegy 8 százalék) (Tóth, 2015).

2. táblázat. A magyar gyerekek jövedelmi szegénységi rátája főbb háztartásjellemzők szerint, 2005–2016 (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Gyermekszegénységi ráta	19,9	24,8	18,8	19,7	20,6	20,3	23,7	22,9	23,8	25,0	22,7	19,9
Háztartás típusa												
Egy felnőtt gyermekkel	27,1	38,8	28,6	33,2	25,7	28,1	28,1	28,2	33,2	32,4	37,5	37,5
Két felnőtt 1 gyermekkel	15,0	13,8	11,8	10,5	10,2	10,5	12,0	12,3	12,8	13,9	13,3	13,1
Két felnőtt 2 gyermekkel	15,4	18,2	14,3	15,7	15,5	14,6	13,9	13,3	12,3	14,1	14,3	13,7
Két felnőtt 3+ gyermekkel	26,0	33,6	27,8	28,7	31,1	27,8	35,4	34,4	35,6	33,0	27,6	25,2
Három vagy több felnőtt gyermekkel	11,2	13,9	10,0	10,7	13,7	14,3	18,1	18,5	19,6	22,5	17,9	14,1
A szülők iskolai végzettsége												
Alapfokú	51,9	67,4	56,9	57,9	58,5	60,5	69,0	70,7	73,5	68,0	63,7	44,9
Középfokú	17,1	22,2	17,3	17,3	18,8	17,0	18,6	17,3	18,3	22,8	20,8	17,6
Felsőfokú	2,9	3,8	3,5	3,5	2,2	3,1	3,3	2,1	1,7	2,4	4,3	8,1
A háztartás munkaintenzitása												
KAMI	70,3	80,6	75,2	70,9	68,8	69,7	74,4	76,3	77,9	79,3	75,2	62,4
AMI	35,3	53,6	40,5	44,3	43,7	44,6	61,5	45,7	57,5	61,9	57,9	36,9
KMI	22,4	22,9	15,3	20,2	20,4	15,8	14,8	16,6	13,4	17,1	21,0	16,9
MMI	13,2	9,3	14,0	10,5	12,7	9,6	9,5	7,6	12,6	8,4	12,5	17,8
KMMI	6,3	6,2	5,0	3,5	3,4	1,7	3,3	1,8	2,9	4,0	6,5	9,4

Forrás: saját számítások az EU-SILC alapján.

Megjegyzés: A szülők végzettsége esetében a besorolás alapja a magasabb végzettségű szülő iskolázottsága.

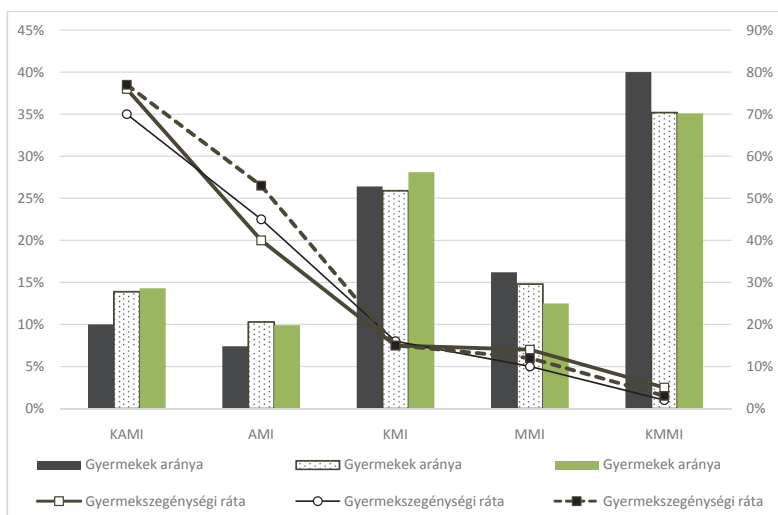
A munkaintenzitás a viszonyítási évben mért munkaképes korú (18–59 év, kivéve a diákok) háztartástag által ledolgozott hónapok és az összes ugyanabban az időszakban olyan lehetséges hónapok számának aránya, amelyben a háztartás tagjai munkát vállalhattak volna. A munkaintenzitás-kategóriák rövidítésének feloldása: KAMI = különösen alacsony munkaintenzitás; AMI = alacsony munkaintenzitás; KMI = közepes munkaintenzitás; MMI = magas munkaintenzitás; KMMI = kiemelten magas munkaintenzitás.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy a válság Magyarországon miképp befolyásolta a munkaerőpiacon és az állami kiadásokon keresztül a gyerekes háztartások helyzetét. Bemutatjuk egy, a szegénységi ráta változását tényezőkre bontó elemzés eredményeit (Corluy és Vandebroucke 2014 módszertanát követve) két különböző időszakra: 2007–2010 és 2010–2013 között. Elemzésünkben azt vizsgáljuk, hogy a különböző munkaintenzitású háztartásokban élő gyermekek arányának és szegénységi rátájának változása hogyan befolyásolja a szegénységi ráta alakulását az összes gyermek körében a válságot megelőző és utáni időszakban.

Az elemzésben szereplő tényezők leíró statisztikája három, jól elkülöníthető mintázatot mutat:

- (i) 2007 és 2010 között az alacsony és nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő gyerekek aránya nőtt, míg a magas és nagyon magas munkaintenzitású háztartásokban élők aránya csökkent, valamint – a magas munkaintenzitásúak kivételével, ahol 2010 és 2013 között tovább csökkent – arányszámuk a következő időszakban sem változott.
- (ii) A nagyon alacsony munkaintenzitású (munkaintenzitás, $MI < 0,2$) háztartásokban élő gyermekek kockázata az első időszakban 76 százalékról 70 százalékra csökkent, azonban 2013-ig visszatért a 2007-es szintre (77 százalék).
- (iii) Mindkét időszakban nőtt az alacsony munkaintenzitású ($MI = 0,2–0,45$) háztartásokban élő gyermekek szegénységi kockázata, sőt a második időszakban a változás valamivel felülmúlta az előző időszakban mértet (5 százalékpont helyett 8 százalékpont).

4. ábra. A gyermekek aránya (bal tengely) és a szegénységi ráta (jobb tengely) a különböző munkaintenzitású háztartásban élő gyermekek körében Magyarországon, 2005–14 között (%)

Forrás: EU-SILC (Eurostat)

Megjegyzés: A munkaintenzitás definícióját és a munkaintenzitás-kategóriák rövidítésének magyarázatát lásd a 2. táblázat alatt.

Magyarországon 2007 és 2010 között a gyermekek szegénységi rátája 1,5 százalékponttal emelkedett (18,8 százalékról 20,3 százalékra). A dekompozíciós elemzés eredményei alapján⁸ (3. táblázat) elmondható, hogy a növekedést főként az alacsony és a nagyon alacsony munkaerő-intenzitású háztartásokban élő gyermekek növekvő aránya okozta: a teljes gyermekszegénységi ráta változásából 3,7 százalékpontos mértéket magyarázott meg. Ezt némiképp ellensúlyozta a nagyon alacsony, magas és kifejezetten magas munkaintenzitású háztartásokban élő gyermekek szegénységi rátájának csökkenése. Vagyis elsősorban a különböző munkaintenzitású háztartásokban élő gyerekek eloszlásának átalakulása volt felelős a gyermekek szegénységi rátájának 2007 és 2010 közötti változásáért, mivel az alacsonyabb munkaintenzitású háztartásokban élő gyermekek aránya nőtt (ahogy azt Gábos et al. 2019 hasonló módszertanú, az aktív korúakat vizsgáló kutatása is megállapította), amit nem tudott ellensúlyozni a magasabb munkaintenzitású háztartásokban élők szegénységi kockázatának enyhe csökkenése. Magyarországon a második időszakban (2010-től 2013-ig) a szegénységi ráta 2,8 százalékponttal (20,3 százalékról 23,2 százalékra) nőtt. Az alacsony és nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő gyermekek szegénységi rátájának változása 1,9 százalékpontos növekedést jelentett a teljes gyermekszegénységi ráta alakulásában, miközben nem történt jelentős változás a különböző munkaintenzitású csoportokban élő gyermekek arányában.

Meg kell jegyezni, hogy ezek az eredmények egy olyan időszaknak az adatait tükrözik, amikor a szegénységi ráta a népesség egészében és a gyermekek körében is magas és növekvő volt. Sajnos hasonlóan részletes dekompozíciós eljárásokkal készített elemzések a 2013-at követő évekre még nem állnak rendelkezésre.

3. táblázat. A gyermekszegénységi ráta változásának tényezőkre bontása különböző munkaintenzitású háztartásokban élők körében Magyarországon 2007 és 2010 között (százalékpont)

		2007–10	2010–13
A gyermekszegénységi ráta változása		1,5	2,8
Gyerekek arányának változása a megfelelő háztartástípusokban	KAMI háztartás	2,7	0,3
	AMI háztartás	-1,0	-0,1
	KMI háztartás	-0,1	0,3
	MMI háztartás	-0,1	-0,2
A gyermekek szegénységi rátájának változása	KAMI háztartás	-0,7	1,0
	AMI háztartás	0,4	0,9
	KMI háztartás	0,1	-0,3
	MMI háztartás	-0,7	0,3
	KMMI háztartás	-1,3	0,5

Forrás: saját számítások az EU-SILC adatok alapján.

Megjegyzés: Az évek EU-SILC adatfelvételének évei. A munkaintenzitás definícióját és a munkaintenzitás-kategóriák rövidítésének magyarázatát lásd a 2. táblázat alatt.

⁸ A módszertan leírást lásd: Corluy and Vandenbroucke (2014).

3. A válság idején bevezetett szakpolitikai változtatások hatása a gyermekek helyzetére

Korábban megkülönböztettünk két, (egymástól) eltérő családpolitikai szemléletet, amelyek Magyarországon a rendszerváltás óta meghatározóak voltak a politikai gyakorlatban és a közbeszédben. Az egyik az univerzális, alanyi jogú, míg a másik a foglalkoztatási feltételekhez kötött, erősen demográfiai célokra ösztönző támogatásokat preferálja. Mindkét megközelítés elköteleződést jelent a gyermekek jólétének javítására. Ezen intézkedések jövedelm kiesésekkel kapcsolatos védő hatása és rétegeloszlása is nagyban különbözik egymástól (az előbbi a függőleges újraelosztás átalakítására törekszik, a „tehetősebbektől a szegényekig”, míg a második a szoros munkaerőpiaci kötődésű, elsősorban a középosztályhoz tartozó családokra céloz, és a nagyobb szegénységi kockázatú gyermekek számára inkább természetbeni szolgáltatásokat nyújt). A következőkben azt próbáljuk meg jobban megérteni, hogy az adók és támogatások rendszerének átalakítása hogyan hatott a gyermekek válság idején megemelkedett szegénységi rátáira.

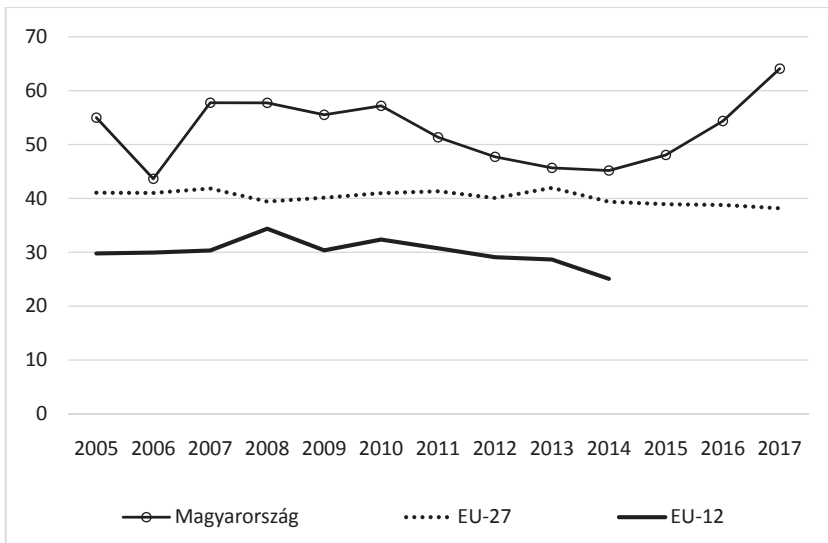
Ahogy azt korábban bemutattuk, a magyarországi szociális és családtámogatási ellátórendszer regionális összehasonlításban viszonylag nagymértékű, főleg pénzbeli juttatásokat biztosít. Továbbá azt is tudjuk, hogy a magyar pénzbeli támogatások gyermekszegénységet csökkentő hatása az egyik legeredményesebb Európában (Tárki/Applica, 2010; SPC, 2012; Gábos, 2013). Az EU-SILC adatai szerint – amelyet a Tárki felmérései is megerősítenek –, 2005 és 2010 között a szegénységi ráta a gyermekek körében a ténylegesen mértnek 2,2–2,4-szerese lett volna, ha a jövedelmekből – a nyugdíjakon kívül – kivettük volna a pénzbeli szociális juttatásokat. Ez 55–60 százalékos hatásosságot jelent a szegénység csökkentésében. Ez lényegesen magasabb mind az EU-27 (kb. 40 százalék), mind pedig az újonnan csatlakozott államok (kb. 30 százalék) átlagánál (lásd 5. ábra). Mikroszimulációs eredmények szerint a magyar szociálpolitika 2001 és 2007 közötti szerkezeti változásai csökkentették a rendelkezésre álló, szétosztható bevételeket, ami (ebben az időszakban) szegénységnövelő hatással járt (Hills et al., 2014). Ugyanis a rászorultság-alapú és társadalombiztosítási hozzájárulások rendszere megváltozott, ami elsősorban és leginkább a nagycsaládokat és a legelső jövedelmi tizedbe tartozókat érintette.

2010 után, főleg a korábban leírt politikai fordulat hatására, a magyar szociális ellátórendszer szegénységcsökkentő hatása mérséklődött. Viszont további adatok szükségesek a világos és egyértelmű összefüggés megállapításához, mivel ezen időszak 40–45 százalékos szegénységcsökkentési indexe egyaránt lehet a válság utóhatásának vagy az új politikai rendszer konszolidációs hatásának következménye. Mostanra ez az érték már közelebb van az EU-27 átlagához (bár még mindig magasabb nála), és szintén jóval meghaladja az EU-hoz 2004-ben vagy utána csatlakozó új tagállamok jóléti rendszereinek hatásosságát. Ebben az időszakban a segélyezési rendszer szegénységcsökkentő hatásának romlásával párhuzamosan jelentősen csökkent a személyi jövedelemadó, ami önmagában növelte a háztartások rendelkezésre álló jövedelmét. A nagycsaládosok újraelosztásból származó jövedelmének növekedését bizonyos mértékig ellensúlyozta a

nem rászorultság-alapú juttatások rendszerének átalakítása (Hills et al., 2014). Ezt némiképp alátámasztja, hogy a politikai fordulat előtt a jóléti transzferek nélkül számított szegénységi ráta a gyermekek körében 2010 és 2011 között jelentősen csökkent (5 százalékponttal), s ez azóta jelentősen nem változott. Ennek eredményeként, tehát a transzferek nélkül számított szegénységi ráta csökkenése és a transzferek utáni ráta növekedése következtében a támogatások szegénységcsökkentő hatása alacsonyabbá vált a gyermekek körében. A legutóbbi időszakban azonban a jóléti transzferek szegénységcsökkentő hatása enyhén javulni látszik az Eurostat adatai szerint – 2017-ben 46 százalékos volt, meghaladva a 2015-ös mélypontot (42 százalékos).

Ezekből az eredményekből megállapítható, hogy a nagyobb állami kiadások szegénységcsökkentés szempontjából eredményesebbek lehetnek, illetve hogy a pénzügyi és gazdasági válság a pénzbeli segélyező rendszer nélkül még nehezebb helyzetbe hozta volna a gyermekes családokat. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül az efféle ösztönzőkre adott lehetséges (viselkedési) válaszreakciókat sem. Ilyen például a szülők inaktivitási csapdája, amelyet Magyarország esetében az EU szociális védelemmel foglalkozó bizottság legfrissebb, gyermekszegénységről szóló jelentése is kockázatként említ (SPC, 2012). A munkanélküli és alacsony foglalkoztatottságú háztartásokban élő gyermekek nagy aránya rámutatott a számottevő pénzbeli juttatások rendszerének esetleges mellékhatásaira is.

5. ábra. A jóléti transzferek gyermekszegénység-csökkentési hatásának alakulása Magyarországon és az EU-27 országokban (nyugdíjak nélkül), 2005–17 között (%)

Forrás: saját számítások Eurostat adatokból.

Megjegyzés: A szegénységcsökkentési hatás a jóléti transzferekkel (a nyugdíjak kivételével) és nélkül számított szegénységi ráták különbségét méri a transzferek nélkül számított szegénységi ráta arányában.

4. Következtetések és következmények

A hagyományosan széles körű és nemzetközi összehasonlításban is bőkezűnek számító családtámogatási rendszer, valamint a szegénység mértékét hatásosan csökkentő pénzbeli juttatások ellenére a gyermekszegénység aránya és kockázata Magyarországon az 1990-es évek eleje óta egészen a legutóbbi évekig magasabb volt, mint a mindenkor uniós átlag. Ennek részben egyik oka lehet a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő gyerekek viszonylag magas aránya, ami a háttérben meghúzódó lehetséges inaktivitási csapdák és elrettentő hatások meglétére utalt.

A válság idején tovább nőtt a gyerekek szegénységi rátája, és ez a növekedés nagyobb mértékű volt, mint a teljes magyar lakosságban és az EU többi tagállamában élő társaik körében. A gyermekek helyzetének romlása még szembetűnőbb volt a reáljövedelmek változását jobban követő mérőszámok (a 2008-as szegénységi küszöb rögzített értékéhez viszonyított szegénységi ráta vagy a súlyos anyagi deprivációs ráta) esetében. Mindezek mellett a válság negatív hatásai azokat a gyerekeket érintették leginkább, akik már korábban is a fokozottan veszélyeztetettek közé tartoztak – különösen az alacsony iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező és az alacsony vagy nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő gyerekek, függetlenül attól, hogy abszolút vagy relatív szegénységi küszöböt vizsgálunk.

A vizsgált időszakot kezdetben makrogazdasági egyensúlyhiány-kiadáscsökkentés-ellátás-visszafogás-szegénységnövekedés spirálja jellemezte. A 2010-ben bekövetkezett „kétharmados” jobboldali kormányváltás hatására olyan konzervatív munkaerőpiaci és szociálpolitikai beavatkozások kerültek előtérbe, amelyek az állami juttatásokat feltételekhez (főleg munkahellyel rendelkezéshez) kötötték, valamint a foglalkoztatottság növekedését tűzték ki célul. Utóbbi kiemelten fontosnak számított, mivel a gazdasági aktivitás aránya Magyarországon az 1990-es évek eleje óta nagyon alacsony volt. A konzervatív politikai fordulat miatt gyakorlatilag a teljes szociális rendszer, beleértve a hagyományosan nagy és összetett családtámogatási rendszert is, ebbe az irányba mozdult el.

Vizsgálatunk eredményei alapján megállapítottuk, hogy a gyermekszegénység növekedése a válság első szakaszában (2007–2010) a munkaerőpiaci folyamatok (az alacsony munkaerő-intenzitású háztartások növekvő aránya) hatására történt, amíg a (meggyengült, de még mindig működő) automatikus kiegyenlítő mechanizmusok csökkentették a negatív hatások nagyságát. Ezzel szemben a második szakaszban (2010–2013) a munkaerőpiaci folyamatok javulásnak indultak (főként a sokat vitatott közmunkaprogram kiszélesítése és a kivándorlás nyomán). Ugyanakkor a regresszív szociálpolitikai rendszer felé való elmozdulás a második periódusban hozzájárult a szegénységi ráta megnövekedéséhez a szegénységcsökkentést célzó pénzbeli juttatások csökkentésén keresztül. Továbbá a társadalmi juttatások mérsékelt szegénységcsökkentő hatása figyelhető meg a juttatás előtti időszak szegénységi arány csökkenési körülményei között.

Újabban a szegénységi ráta javulásának egyértelmű jelei mutatkoznak. A 2013–2017 közötti folyamatok alaposabb tanulmányozásából kiderül, a szegénységi ráta (a relatív és abszolút egyaránt), valamint a súlyos anyagi deprivációban élő gyermekek aránya is el-

kezdett csökkenni, miközben újra javulni látszik a jóléti transzferek, családtámogatások szegénységcsökkentő hatása is. További kutatások szükségesek a mutatók gyors javulása mögött meghúzódó folyamatok pontosabb feltárásához, illetve annak megértéséhez, hogy ezekben a javuló tendenciákban mekkora szerepet játszhattak a munkaerőpiaci folyamatok és mekkorát a megváltozott szociálpolitikai intézkedések.

Irodalom

- Bass L., Darvas Á., Dögei I., Ferge Zs. és Tausz K. (2007): *A szegénység és kirekesztés változása 2001–2006*, Budapest: MTA KTI Gyerekprogram Iroda.
- Bass L., Darvas Á., Farkas Zs. és Ferge Zs. (2008): *A gyermekszegénység elleni küzdelem állása 2008-ig*, Budapest: MTA KTI Gyerekprogram Iroda.
- Blaskó, Zs. (2010): Policy Overview and Policy Impact Analysis. A Case Study: Hungary. In: TÁRKI – Applica (2010): *Child Poverty and Child Well-being in the European Union. Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unite E.2)*, Budapest and Brussels: Táarki/Applica.
- Corluy, V. and F. Vandenbroucke (2014): Individual Employment, Household Employment, and Risk of Poverty in the European Union. A Decomposition Analysis. In: B. Cantillon and F. Vandenbroucke (szerk.): *Reconciling Work and Poverty Reduction. How Successful are European Welfare States?*, Oxford: Oxford University Press.
- Darvas, Á. and K. Tausz (2007): Tackling Child Poverty and Promoting the Social Inclusion of Children: A Study of National Policies. http://www.gyerekesely.hu/childpoverty/docs/hungary_1_2007_en.pdf
- Fábián, Z., A. Gábos, M. Kopasz, M. Medgyesi, P. Szívós and I. Gy. Tóth (2014): Hungary: A Country Caught in its Own Trap. In: B. Nolan, W. Salverda, D. Checchi, I. Marx, A. McKnight, I. Gy. Tóth and H. G. van de Werfhorst (eds.): *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries: Thirty Countries' Experiences* Oxford: Oxford University Press.
- Ferge Zs. és Darvas Á. (szerk.) (2014): *Civil jelentés a Gyerekesélyekről, 2012–2013*, Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület.
- Förster, M. and I. Gy. Tóth (2001): Child Poverty and Family Transfers in the Czech Republic, Hungary and Poland. *Journal of European Social Policy* 11, no. 4., 324–41.
- Gábos A. (2000): Családok helyzete és családtámogatások a kilencvenes években. In: Kolosi T., Tóth I. Gy. és Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2000*, Budapest: Táarki, 99–122.
- Gábos, A. (2008): Családtámogatási rendszer és a családok helyzete. In: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2008*, Budapest: Táarki, 304–323.
- Gábos, A. (2013): Successful Policy Mixes to Tackle Child Poverty: An EU-wide Comparison. *GINI Discussion Paper* 76, Amsterdam: AIAS.
- Gábos A. és Szívós P. (2006): A gyermekszegénység és néhány jellemzője Magyarországon. In: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2006*, Budapest: Táarki, 204–228.

- Gábos A. és Szívós P. (2008): Lent és még lejjebb: jövedelmi szegénység. In: Szívós P. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Köz, teher, elosztás*, Budapest: Társki.
- Gábos A., Szívós P. és Tátrai A. (2015): A jövedelmi szegénység és a társadalmi kerekeszettség jellemzői Magyarországon. In: Szívós P. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Jól nézünk ki?! Háztartások helyzete a válság után* Budapest: Társki.
- Gábos, A., R. Branyiczki, B. Binder and I. Gy. Tóth (2019): Employment and Poverty Dynamics Before, During, and After the Crisis. In: B. Cantillon, T. Goedemé and J. Hills (eds.): *Decent Incomes for All. Improving Policies in Europe*, Oxford: Oxford University Press, 34–55.
- Gábos, A. and I. Gy. Tóth (2017): Recession, Recovery, and Regime Change: Effects on Child Poverty. In: B. Cantillon, Y. Chzhen, S. Handa, B. Nolan (eds.): *Children of Austerity: Impact of the Great Recession on Child Poverty in Rich Countries*. Oxford: Oxford University Press, 118–145.
- Guio, A-C., D. Gordon and E. Marlier (2012): Measuring material deprivation in the EU. Eurostat Methodological Working Papers. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Guio, A-C., D. Gordon, E. Marlier, H. Najera és M. Pomati (2017): Towards and EU measure of child deprivation. *Social Indicators Research*, 11(3): 835–860. doi: 10.1007/s12187-017-9491-6
- Janky, B. (2004): A cigány családok jövedelmi helyzete. In: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*, Budapest: Társki, 400–413.
- Kapitány B. és Spéder Zs. (2015): Gyermekvállalás. In: KSH NKI: *Demográfiai portré*, Budapest: KSH NKI.
- Kemény I., Janky B. és Lengyel Gy (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*, Budapest: Gondolat.
- Kertesi G. és Kézdi G. (2008): A roma és a nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. Első eredmények a TÁRSKI Életpálya-felmérése alapján. In: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2008*, Budapest: Társki, 344–362.
- Ladányi J. (2007): 'Az antiszegregációs programok szükségességéről és lehetőségeiről'. *Kritika*, 2007. októberi szám.
- Scharle, Á. and D. Szikra (2015): Recent Changes Moving Hungary Away from the European Social Model. In: D. Vaughan-Whitehead (ed.): *The European Social Model in Crisis: Is Europe Losing Its Soul?*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Sipos, S. and I. Gy. Tóth (1998): Poverty Alleviation: Social Assistance and Family Benefits. In: L. Bokros and J.-J. Dethier (eds.): *Public Finance Reform during the Transition: The Experience of Hungary* Washington, DC: World Bank.
- Social Protection Committee (2012): Tackling and Preventing Child Poverty, Promoting Child Well-being. SPC Advisory Report to the European Commission. Brussels: SPC.
- Strauss, H. and Ch. de La Maisonnette (2009): The Wage Premium in Tertiary Education: New Estimates for 21 OECD Countries. *OECD Journal: Economic Studies* 2009, no. 1., OECD: Paris.

- Szikra, D. (2014): Democracy and Welfare in Hard Times: The Social Policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy*, published online 10 September 2014. doi: 10.1177/0958928714545446.
- Tárki – Applica (2010): *Child Poverty and Child Well-being in the European Union. Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unite E.2)* Budapest and Brussels: Tárki – Applica.
- Tóth I. Gy (2005): *Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig* Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság/Századvég Kiadó.
- Tóth I. Gy. (2015): Jövedelemeloszlás 2009–2014 között. In: Szivós P. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Jól nézünk ki?! Háztartások helyzete a válság után*, Budapest: Tárki.
- UNICEF (2014): Children of the Recession: The Impact of the Economic Crisis on Child Well-being in Rich Countries. *Innocenti Report Card No. 12* Florence: UNICEF Office of Research – Innocenti.